

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0100

LOG Titel: Caput Quinquagesimum Octavum. Filix calamaria. Cäe. - Agt en Vyftigste Hoofdstuk. De Schryf vaare

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Sique Tiffadores non in tempore eas depurent ab hisce parafytis, adeo emaciant hæc matrem, ut tandem pereat.

Ufus. Primæ seu longæ speciei nullum alium novum, nisi quod folia in aqua conterant, seu minutim scissa cum rafa Calappi medulla commisceant, & caput lavent, ut capilli longi excrecant. Altera vero inutilis est, & noxia in frugiferis arboribus.

In Cerama circa Caybobbo vocatur hæc herba *Ay-bua naroe*, h. e. folium longi crinis, ubi mulierculæ hanc non solum adhibent ad caput lavandum, ut longum excrecat capillitium, sed etiam foliis tanquam linteo viridi capillos connectunt.

OBSERVATIO.

Scolopendria hæc Rumphii, vera *Ophioglossi*, rarissimaque species est, ex arboribus dependens, uti ejus fructificatio declarat, quam apud nullum alium inveni auctorem, quæque exhibetur Tab. 37. Fig. 3.

CAPUT QUINQUAGESIMUM OCTAVUM.

Filix calamaria. Cæe.

Decima sexta & ultima Filicum species est exotica penitus, & in Europa ignotæ formæ, quin haberi posset *Trichomanis* species. Frutex est non erectus vel volubilis, sed qui multis ramis supra alios sese extendit fruticulos. Radix transversalis supra terram nuda jacet in varias ramificationes distincta, fibrillas emittens obscure ruffas & circinnatas, quæ terræ firmiter inhærent, ac si cum illa confutæ essent, atque tali modo ad orchidæ spatium decurrunt multis sinibus, hic & illic rectos adtollebentes stipites.

Caules hi erecti firmi penitus sunt, pennam circiter crassi, quatuor & quinque pedes longi, antequam sese dividant, primo virides, dein fusci, ac tandem nigricantes, ac splendentes instar Corallii nigri. Prima divisio in tres ramos est, quorum medius crassissimus, sed junior & mollissimus est. Bini laterales tenuiores ac duriores sunt, atque ad pedis spatium sese iterum dividunt in binos, & hi iterum in binos forma bifurcata.

Ad ejusvis collectionis ortum bina locantur folia retroflexa, novem & decem pollices longa, binos lata, ab initio in plura foliola distincta acriter sibi adcumbentia, instar Tamarindi foliorum, sed angustiora sunt, ac superius acutiora, bina ternave posteriora paria ad oras parum dentata sunt, sed subsequenter integra sunt, superne flavescencia, fenfim virentia, inferne glauca, cuncta firmiter expansa, nec facile flaccescencia, in furcæ medio caput adtolleitur, ex multis laciniis seu muscosis foliolis compositum, quod sese aperiens germen profert circinnatum instar vermis, juxta naturam omnium Filicum, hoc autem sese extendens in novum excrevit caulem, qui medium seu primarium profert stipitem, unde & semper brevior est lateralibus ramis, ac terminatur semper in molles furcas, superius circinnatas instar claviculæ Vitis.

Extremitates vero lateralium ramorum aliam obtinent formam, unum nempe brachium extremæ furcæ quatuor gerit folia in oblongam locata crucem, quorum bina inferiora multo breviora sunt, quatuor nempe & quinque pollices longa. Alterum brachium sese dissipat in binas claviculas, vel similia quatuor gerit folia. Dictum caput in medio furcæ locatum aliquid multa profert ex flavo rubentia, & pallide virentia foliola, quæ flores esse videntur, nulli autem flores vel fructus in hac observantur planta.

Quam amplissime sese ramis suis extendit, obtegitque hisce fruticulos tam dense, ut vix conspici possint, per longos istos ramos undique sese dispergens, ita ut vix ipsorum ortus detegi possit. Pinnæ foliosæ facile abrumpuntur instar vitæ, apices quosdam obtusos relinquentes, unde & multi putant ad ramorum divisionem spinas proferre. Recti rami facile etiam abrumpuntur, sed pelliculis adhærent, intus vero repleti sunt medulla albicante, sicca, & duriuscula.

Nomen.

En zoo hem de Tiffadoors van deze ruigten niet by tyds zuiveren, zoo mergelen deze boerekinderen de moeder zoo uit, dat by eindelyk uitgaat.

Gebruik. Van de eerste of lange zoorte weet ik geen ander gebruik, als dat ze de bladeren in water wryven, of klein gesneden, met geraspte Callapuspit mengen, en het hoofd daar mede wassen, om lang hair te gewinnen. Maar de tweede is onnut, en een schadelijk onkruid aan de vrugtbomen.

Op Ceram omtrent Caybobbo noemen ze dit kruid *Ay-hua naroe*, dat is lang hair-blad, al waar bet de vrouwen niet alleen gebruiken om het hoofd daar mede te wassen, en lang hair te gewinnen, maar ook met de bladeren als met een groen lint het hoofd-hair t'zamen binden.

AANMERKING.

Deze *Scolopendria* van Rumphius, is een regte zoort van *Ophioglossum*, die zeer singulier is, van de bomen afhanginge, gelyk zyne vrugtmaking zulks aanwyft, welke ik ook by geen ander Auteur gevonden heb, en die verbeeldt wert op de 37. Plaat, Fig. 3.

AGT EN VYFTIGSTE HOOFDSTUK.

De Schryfvaare.

Het sestiende en laatste geslacht van Vaaren, is van een zeer vreemde, en in Europa onbekende satzoen, of het moest voor een zoorte van *Trichomanes* gehouden werden. Het heeft geen staande nog slingerende struik, maar die zig met veele takken op de naaste ruigten uitbreidt. De wortel leidt anders boven de aarde bloot, in verscheide takken verdeelt, met donker roffe, en gekrulde vazelingen, in de aarde vast, als of ze daar aan genaait waren, en dus lopen ze wel een vadem lang, met veele bogten, hier en daar regte steelen opschietende.

De overeind staande steelen zyn regt, styf, omtrent een schaf dik, vier en vyf voeten lang, eer ze ben verdeelen, eerst groen, daar na bruin, ten laaften zwartagtig, en blinkende, als zwart Calbabaar. De eerste verdeeling geschiedt in drie takken, waar van de middelste wel de dikste, maar de jongste, en weekste is. De twee ter zyden zyn dunder, en barder, omtrent een voet voortgelopen hebbende, verdeelen ze ben weder in twee, en de zelve alweder in twee anderen, in de gedaante van gaffels.

By den oorsprong van ieder vergaderinge, staan twee bladeren agterwaarts gebogen, negen en tien duimen lang, twee breed, van haar begin af, in veele kleine blaadjes verdeelt, digt tegens malkander staande, gelyk de Tamarin-bladeren, dog smalder, en vooren spitzer, de twee of drie agterste paren zyn aan de kanten een weinig gekartelt, maar de volgende zyn effen, boven geel-groen, met 'er tyd gras-groen, van onderen spaans-groen, alle styf uitgebreid, en niet licht slensende, in de midden van de gaffel staat een knop van veele snibbelen, of mosagtige bladeren gemaakt, dewelke zig openende brengt zyn uitspruitzel voort, in malkander gekrult als een worm, na de aart van alle Vaaren, dewelke zig uittrekkende werd een nieuwen steel, die den middelsten of hoofdsteel voortzet, zoo dat de zelve altyd korter blyft dan de zydetakken, en by eindigt altyd in weeke gaffels, die vooren gekromt zyn, gelyk de klauwieren aan den wyngaard.

Maar de eindens van de zydetakken hebben een ander satzoen, te weten de eene arm van de uiterste gaffel heeft vier bladeren, in een langwerpig kruis staande, waar van de twee agterste veel korter zyn, te weten vier en vyf duimen lang. Den anderen arm verdeelt zig in twee klauwieren, of heeft mede diergelyke vier bladeren. De voorschreeve knop in de middel van de gaffel, heeft zomtyds veele roodagtige geele, en ligt-groene blaadjes, zoo dat men dien voor 't bloeizel zoude aanzien, maar daar komt anders geen vrugt nog bloeizel aan dit gewas voort.

Het breidt zig zeer verre uit met zyne takken, en bekleed de lage ruigten, zoo dat men ze kwalijk ziet, met zoo lange takken heen en weer slingerende, dat men kwalijk zynen oorspronk vinden kan. De bladdragende steelen breeken kort af, als glas, nalatende eenige spitze stompen, daarom veele meenen, dat het by de verdeeling der takken doorens heeft. De regte takken breeken ook wel kort af, maar blyven aan de vellekens hangen, binnen zyn ze gevult met een witagtig, droog, en hartagtig merg.

L 3

Naam.

Nomen. Latine *Filix calamaria*, & *Filix repens*, *Trichomanes Indicum* quoque vocari posset. Malai-
ce, Macassarice, & Ternatice *Calam*; Amboinice
Cäe, *Kaa*, & *Hutta wonin*; Malaienferremotiores hanc
vocat *Bingcawan*.

Locus. In Occidentalibus Indiae regionibus non re-
peritur, sed copiose in Amboinensibus & Moluccae
insulis, praesertim in collibus ventosis & levibus silvis
Caju poeti, ubi ingentem excitat flammam, si siccis
diebus haec silva ardent sive per ignem injectum, sive
quum rami per ventum alliduntur & adteruntur, uti sa-
pe fit in *Caju Poeti* arboribus.

Circa pagos & ad oras silvarum magnos occupat lo-
cos, tantasque caussat intricaciones, ut latebrae sint
feris & animalibus, ac vix hominibus perviae sunt.
Nil prodest etiam, licet deflagretur haec planta, pri-
mis enim pluvis magis luxuriose regerminat, ita ut
non sit extirpanda, nisi si radices & repentes rami,
ubique inradicantes eradicentur, quod sine labore
haud effici potest.

Ufus ejus in Medicina ignotus est, sed nigri caules
satis adulti, & quorum folia sicca sunt, ab Aethiopi-
bus adhibentur loco calami, quibus scribunt, quem
in finem ob firmitatem optime conducunt, quum pen-
nae anserinae nimis debiles sint ipsorum manibus,
si Arabicas formant literas. Hi calami scriptorii
caeterum formantur ex firmis telis, quae in Sagu-
eris reperiuntur, & *Pansuri* dicuntur.

In *Käe* vetusta elegantes, nigri, ac splendentes, sed
tenuis baculi inveniuntur, qui pro Corallio nigro ha-
berentur. Ob viridem ac vegetam frondem in nu-
ptiis quoque adhibetur, qua arcus festales & postes
obducuntur.

Tabula Trigesima octava

Filicem exhibet *calamariam*, quae proxime cum ea convenit,
quae *Filix furcata*, pinnulis longiusculis non dentatis a *Plu-*
mier. de Filic. Americ. vocatur, & *Tab. 28.* exprimitur.

CAPUT QUINQUAGESIMUM NONUM.

Muscus fruticescens. Ruttu ruttu.

Jam quatuor exoticas Musci describemus species in
quatuor distinctis capitibus, prima est fruticosa,
quae dividitur in feminam & marem.

Primo. *Muscus fruticescens femina*, prima & vulga-
tissima est species, prioris *Caë* & *Musci* mixtam ge-
rens formam, unde & magis pro herba quam Musco
haberetur. Ulna circiter altitudinem attingit, seseque
extendit multis tenuibus & fragilibus ramulis, inregu-
lariter locatis, & parum decumbentibus, quique cras-
sitiem habent filii nautici, vel chordularum tenuium,
& quidam sunt virides, alii fusci, cuncti quam fragi-
lissimi, undique autem investiti sunt foliolis pusillis,
instar minimarum squamularum, sed superius haec
acuminata sunt & obscure virentia. In inferioribus
ramulis magis vaga sunt, sed in superioribus tam
densa, ut totus ramulus unicum mentiatur folium an-
guustum, in binos ordines extensum.

Ramulorum vertex minora adhuc gerit foliola plu-
mata quasi, parumque circinnatus est instar *Filicum*
furculorum, qui in simplices degenerant lacinias.

Radix raras, sed longas gerit fibrillas, atque supra ter-
ram prorepat hic & illic ipsi per fibrillas inharens, sed
non tenax est, ac fruticuli hi facile eradicari possunt.

Secundo. *Muscus fruticescens mas* altior excrevit,
binos tresve pedes altus, magisque notabilem format
stipitem, rotundum, ac filum crassum, cui plumbum
adpendi solet, estque cinereus, & fragilis instar *Eri-*
cae marinae, plures ac magis regulares gerit ramos,
foliolis densioribus investitos, quae longiora sunt ac
pallidius virentia. Ramulorum pars extrema sese in
quaedam dividit segmenta seu lacinias, unicum vel bi-
nos pollices longas, subtilissimis foliolis & capitulis
onustas, quae hanc ornant plantam, instar fascicula-
rum contextarum ex collare dependentium. Radix
ejus ample dispersa est, ac vilior quam in praecedente.

Nomen.

Naam. In 't Latyn *Filix calamaria*, en *Filix repens*,
men mogt het ook *Trichomanes Indicum* noemen. In 't
Maleits, op *Macassar*, en *Ternaten Calam*; in 't *Am-*
boins Cä, *käa*, en *Hutta-wonin*; de booge *Malyers* noe-
men 't *Bingcawan*.

Plaats. Men vindt het in de Westersche deelen van In-
dië niet, maar overvloedig in de Amboinse en Moluxe
Eilanden, inzonderheid op de lustige beuvelen, en in de
ligte bossen van *Caju Poeti*, daar 't een geweldigen brand
veroorzaakt, wanneer by drooge dagen dezelve bossen in
den brand raken, of door ingeworpen vuur, of als eenige
takken door een sterke wind tegens malkander gewreeven
werden, gelyk dikwils met de *Caju Poeti*-bomen gebeurt.

Omtrent de *Negoryen*, en aan de kanten van het bos
beslaat het groote plaatzen, en maakt zulke verwerringen,
dat het schuilboeken voor 't vee en wild geeft, en men kwa-
lyk daar door kan komen. Het helpt ook niet of men 't al
af brand, want met de eerste regen schiet het te weelde-
riger wederom op, zoo dat het niet uit te roeien is, dan de
wortel, en kruipende takken, die over al inwortelen, uit-
trekken, 't welk zonder moeite niet geschieden kan.

Gebruik. Daar van is geen gebruik bekend in de Me-
dicynen, maar de zwarte steelen, die te degen oud, en
waar aan de bladeren verdroogt zyn, nemen de *Mooren*
in plaats van ganseschaften, en maken bunne schryfpennen
daar van, waar toe zy wegens bunne styvigheid zeer be-
kwaam zyn, vermits de ganseschaften voor bunne banden
wat te slap vallen, om Arabische letters te formeeren. Welke
schryfpennen men anders maakt van de styve pylen, die
men aan de *Sagueersboomen* vindt *Pansuri* genaamt.

Aan de oude *Käe* vind men schoone zwarte en blinken-
de, dog dunne stokken, die men voor zwart *Calbabaar*
zoude aanzien. Wegens zyn jeugdig loof werd het ook
gebruikt, op *Bruiloften* om de *Feestbogen*, en *stylen* daar
mede te bekleeden.

De agt en Dertigste Plaat

Vertoont de *Schryf-vaaren*, welke het naast overeenkomt met
die geene, welke de geforkte *Vaare*, met langagtige niet
getande pennetjes genaamt wert van *Plumier* over de *Ame-*
ricaansche Vaaren, en op de 28. Plaat uitgedrukt wert.

NEGEN EN VYFTIGSTE HOOFDSTUK.

De struikagtige Mosch.

NU zullen wy vier vreemde geslagten van *Mos* ver-
balen, in vier byzondere Hoofdstukken, het eerste
is het beesteragtige *mos*, verdeelt in wyfken, en
manneken.

I. *Muscus fruticescens foemina*, is het eerste en ge-
meenste van het voorgaande *Cäe* en *Mos*, een gemengde
fazoen dragende, weshalven men het eer voor een kruid
dan een *mos* zoude aanzien. Het waft omtrent een elle
hoog, en breid zig met veele dunne en brosse takjes uit,
die vry wat onordentlyk staan, en wat leggende zyn,
in de dikte van zeilgaarn, of dunne chordelen, zommige
groen, zommige wat bruinagtig, alle zeer breeksaam, zy
zyn van onderen op bekleedt met zeer kleine blaadjes, als
de alderkleinste schubben, dog vooren toegespiest, en zwart-
groen. Aan de onderste steelen staan ze iedel, maar aan
de bovenste zoo dicht aan malkander, dat het gebeele rys-
ken een smal blad gelykt, in twee rygen uitgebreidt.

Het uiterste van de ryskens, heeft nog kleindere blaad-
jes als vederkens, en is wat omgekrult, als de *vaare* scheut-
jes, die in enkele riempjes of snibbelen veranderen.

De wortel heeft weinige dog lange vasselingen, en kruipt
boven de aarde. Hier en daar weder inwortelende, dog
ze bout niet waft, en men kan de struiken ligt uittrekken.

II. *Muscus fruticescens mas*, schiet hooger op, twee
en drie voeten hoog, gewint een kenlyker stam, rond in
de dikte van een lootlyn, graauwagtig, en bros gelyk
een slag *Zeeboompjes Erica marina* genaamt, het heeft
ook meer, en geschikter takken daar aan de blaadjes digter
staan, langer, en ligter-groen. Het uiterste der takjes
verdeelt zig in eenige riempjes, een of twee duimen lang,
met zeer fyne blaadjes of knopjes bezet, dewelke dit ge-
was verciere als bosjes van akere, die men aan de bef-
sen draagt. De wortel is wyd verspreidt, en geringer ge-
lyk aan 't voorige.

Naam.